

indiquant, sur chaque sujet, les résultats acquis, les questions pendantes, et les problèmes à poser». Talán szabad remélnünk, hogy e «nomenclature plus aride, mais de plus immédiate nécessité» befejeztével vesz magának fáradságot eredeti terve megvalósítására és meg fogja teremteni az oly nehezen nélkülözött francia Goedekét.

Dr. Gulyás Pál.

Broadley A. M. *Chats on autographs*. London, 1910. T. Fischer Unwin. 8° 384 l. Ára vászonborítékban 5/—.

A. M. Broadley ezt a könyvet abból a czélból írta, hogy kezdő kézirat-, első sorban levél- és okmánygyűjtőkkel közölje a gyűjtésnél nélkülözhetetlen ismereteket, a képzésükre alkalmas hasonmásgyűjtemények legfontosabbjait s az autográfok piaci értékét, árak sajátos ingadozásait. Adatainak túlnyomó része az angol viszonyokat világítja meg, de egy-egy rövid fejezet a francia és amerikai állapotokat ismerteti.

Szerző — mint igazi angol business-man — miután kimutatta, hogy a történeti és irodalmi értékű dokumentumok gyűjtése tudományos eredményekre is vezet, különösen hangsúlyozza, hogy a kéziratok gyűjtése egyúttal pompás befektetés. «Az autográf-piacz — úgymond — jelenleg még meglehetősen szűk, de rohamosan bővül s e perczben nincs jobb befektetés, mint elsőrangú történeti és irodalmi kéziratok gyűjtése, föltéve, hogy ki tudjuk bőjtölni a gyakran kínálkozó szerencsés alkalmakat».

A kéziratgyűjtők őseit szerző a XVI. és XVII. században divatba jött emlékkönyvek (*album amicorum*) készítőiben látja. A British Museum-ban őrzött legrégebb ilyen album 1579-ből való s az Alençon-i herczeg jelmondatával és aláírásával kezdődik. Ez emlékkönyvekben maga a kézírás áll az érdeklődés homlokterében, de már a következő nemzedékek gyűjtésénél a történelmi szempontok válnak irányadókká; Sir Robert Bruce Cotton, John Evelyn, Robert Harley, Hans Sloane nagyszerű gyűjteményeit, melyek a XVII. század végén, vagy a XVIII. század elején keletkeztek, ez a történelmi érdeklődés jellemzi.

Áttérve a modern gyűjtőkre, Broadley igen mulatságosan ismerteti az autogrammvadászok fogásait s a hírességek magatartását e sokszor kellemetlen tolakodókkal szemben. George Eliot például könyörtelenül visszautasított minden autogrammgyűjtőt, még pedig nem mint az egyszerű yorki érsek, sajátkezű, hanem Lewis által írt levélben. Hasonló állásponton volt R. L. Stevenson, a ki azonban egyszer mégis engedett a negyvennyolczból, a mint ez egy Samoában kelt igen kedves leveléből kitünik. «Küldött nekem egy szelet papirost — írja a szerencsés

autogramm-vadásznak — hogy írjak reá; küldött egy meg-cimzett borítékot, bélyeggel is felszerelte e borítékot; sokan tették meg ugyanezt... Egy pontra nézve azonban egyedül áll: az én postahivatalomban érvényes bélyeget küldött, nem pedig a saját postahivatalába valót. Szívesen adom meg azt, a mit ennyi körületekintéssel kér.»

Szerző a fejezet további folyamán igen érdekes példákon mutatja be, mily ügyesen tudnak a ravaszabb gyűjtők egy-egy érdemleges választ kicsikarni jóhiszemű áldozatuktól. A leg-arczátlanabbul üzte ezt a mesterséget a mult század ötvenes éveiben valami Ludovic Picard, a ki Lacordaire-, Heine-, Montalembert-, Béranger- és Dickenstől csikart ki hosszabb, részben igen érdekes leveleket azzal az ürügygyel, hogy öngyilkosságra készen, kérte vigasztaló szavukat. A halálraszánt csalót végre is Jules Sandeau leplezte le.

Műve második fejezetében szerző ismerteti a főbb kézikönyveket, a fontosabb kereskedőket, katalógusokat és árakat s végül az autogrammok megőrzésének és osztályozásának a módját. Ez utóbbiakban teljesen az amatőr álláspontjára helyezkedik. Broadley az ú.n. különillusztrált könyvekgyűjtőinek a sorába tartozik, a kik az egyes kötetek értékét a tartalommal kapcsolatos képek és okmányok hozzákötésével fokozzák. Egész lelkesedéssel beszél Chesterfield leveleinek birtokában lévő kiadásáról, melybe egy passzus mellé, a hol a lord Voltairerrel való ismeretségét és barátságát ecseteli, Voltairenek egy Chesterfieldhez intézett eredeti levelét és egykorú arczképét köttette be. Épen ezért kijelenti, hogy «there is no better way of preserving autographs than to house them between the leaves of well-bound and carefully tended books». A mit pedig így nem lehet fölhasználni, legjobb valamely betürendes beosztású fiókos szekrényben tartani. Az anyag osztályozására mintaszerűnek tartja a Bovet-féle gyűjteményről készült jegyzékben fölállított rendszert, mely a következő főcsoportokat különbözteti meg: 1. Fejedelmek. 2. Államférfiak és politikai egyének. 3. Francia forradalom. 4. Hadvezérek. 5. Tudósok és fölfedezők. 6. Színészek és színésznők. 7. Írók. 8. Festők, szobrászok, grafikusok és építészek. 9. Hugenották. 10. Asszonyok. A főcsoportokon belül nemzetiségi s ezen belül időrendben voltak felsorolva a személyiségek.

A következő fejezet a hamisítások kérdésének van szentelve. Szerző a kezdő gyűjtőt főleg a hasonmásoktól óvja, melyek eredetileg nem készültek bűnös szándékkal, hanem valamely történeti vagy irodalmi mű mellékleteként szerepeltek. A fotografikus, nyomdai uton, vagy szépia-festéssel előállított hamisítványok fölismerésére a következő módszert ajánlja: az írást megérintjük vízzel kevert sósavba mártott finom ecsettel, a tintát

e sav eltünteti, míg a nyomdafestéket, vagy szépiát érintetlenül hagyja. A nagyobb szabású kézíratszedelgők közül részletesebben Vrain-Denis Lucas esetével foglalkozik, melyet folyóiratunk tavalyi kötete részletesen ismertetett.¹

A IV. fejezetben néhány szerencsés autogram-leletről számol be s ama meggyőződésének ad kifejezést, hogy Angliát érdeklő igen becses kéziratok, levelek, okmányok még mindig előkerülhetnek, úgy a vidéki nemesi kuriák mélyén, mint a külföldön. Lelkére köti az angol olvasóknak, hogy nézzék át pontosan a külföldi kéziratkereskedők jegyzékét, mert ezekben rendszerint sokkal alacsonyabb áron szerepelnek az angol vonatkozású iratok.

A következő fejezetekben sorra veszi a fejedelmek, államférfiak, írók, szárazföldi és tengeri hadvezérek, zenészek, színészek és művészek kézíratait, természetesen kizárólag az angol viszonyokat tartva szem előtt. Ezt kiegészíti egy-egy a francia és amerikai kéziratgyűjtőkről szóló fejezet. Mind e fejezetekben a legérdekesebb az árakban tapasztalható ingadozások feltüntetése, melyeket végül egy utolsó fejezetben áttekinthetően is csoportosít.

Az árak száz éven belül rendszerint erősen emelkedtek s csak egyes esetekben mutatnak csökkenést. Míg például Erzsébet királynő, vagy I. Károly autogramja 1827-ben 2 £ 2^s volt kapható, addig az akkor még élő IV. György írásáért — alighanem csupa szervilizmusból — 4 £ 14^s 6^a-t is fizettek. Ma a Tudor és Stuart-házból származó uralkodók autogramja ugyanannyi £-ot ér, a mennyi s volt az áruk 1827-ben, vagy akár 1876-ban. Így 1909-ben Edward Strodenak II. Jakab által aláírt megkegyelmeztetése 57 £-on kelt el. Ellenben IV. György és IV. Vilmos két levele együttesen is csak 12^s-t volt képes elérni. A külföldi uralkodók leveleit kevésbé keresi és értékeli az angol közönség. Szerző szerint Nagy Frigyes levelei, még ha szellemes tartalommal is bírnak, 10—15^s-ért gyakran kerülnek piacra. Viktória királynő kézíratairól beszélve, kedves anekdotát mond el szerző arról, hogy kerülhetnek élő uralkodók kézíratai is a piacra. A főkontingenst természetesen a szolganép szolgáltatja, de egy ízben a királynő unokája, az akkor még kis fiú, Battenberg Sándor herceg is értékesítette nagyanyja levelét, melyben ez kerekén megtagadta tőle zsebpénzének megtoldását. Az élelmes ifjú egyik iskolatársának adta el 30^s-en nagyanyja levelét s így segítette ki magát pillanatnyi pénzzavarából. Jelenleg az uralkodók kézírása közül legkeresettebb a Stuart Máriaé,

¹ V. ö. Dr. Gulyás Pál: Irodalmi hamisítványok. Magyar Könyvszemle. 1909. évf. 322—327. l.

a kinek egy 1570. június 13. kelt levele 1910-ben 715 £on kelt el. Ugyanekkor Erzsébet királynő egy sajátkezű aláírt levelét csak 160 £ra becsülték. Sokkal olcsóbbak az államférfiak levelei, vagy névaláírása. 1887-ben egy Bacon és mások által aláírt okmány 7 £ 7^{en} szerepelt s tíz év előtt az ifjabb Pitt egy 2 oldalas sajátkezű levele 18^{en} kelt el, Beaconsfield egy tíz darabból álló levélsorozata pedig ugyancsak tíz év előtt 70 £ra volt téve. Viszont igen keresettek s ennek megfelelően magas áron kelnek el jelenleg a híres írók levelei. Az áremelkedés e téren egészen meseszerű. 1827-ben Addison 2 £ 14^t, Pope 3 £ 5^t, Burns 3 £ 10^t, Scott — 18^t ér; 1876—1878. árjegyzékekben Longfellow 1 £ 18^{en}, Wordsworth 1 £ 1^{en}, Scott öt verse 4 £ 4^{en}, Keats egy szerelmes levele 28 £on, Burns két levele pedig 35, illetve 32 £on állott. 1891-ben Schiller 10 £ 10°, Burns 25 £, Wordsworth 3 £ 30°, Thackeray (sajátkezű tollrajzzal díszített levele) 2 £ volt. Ugyanekkor Dickens leveleinek átlagos ára 2 £ volt. Ma egy-egy Pope-levél 7—10 £on áll, Johnson érdekesebb levelei sokszor hoznak be 40—50 £ot, a newyorki Haber-árverésen pedig (1909. december 10.) egy Keats-levél 500 £ra (12500 K.) szökött s ezzel méltán világrekordot teremtett. Ez ár tízszeresét fizette azonban egy amerikai azért az 1904-ben eladásra került 32 lapért, mely Milton Paradise lostja eredeti fogalmazásának a töredéke. A hadvezérek közül főleg Wellington kézírása keresett, 1876—1878-ban levelei átlag 5^{et} értek, de 1905-ben egy Sotheby-árverésen 105 £ra szökött annak a néhány sornak az ára, a melyet a «vasherczeg» a waterlooi ütközet előestéjén vetett papírra. Ma Wellington levelei közül azok, melyek 1815. június 18—20. napjain keltek átlag 50 £ot érnek, egyéb levelei 1—2 £ot. Nelson kézírása főleg a trafalgari győzelem százéves fordulójakor vált keresetté, de azért egészen magára áll az az eset, a midőn egy Lady Hamiltonhoz intézett leveléért 1020 £ot (25.500 K) fizettek. Ezt csak Nelsonnak 1906. márczius 14-én árverésre került 8 leveles kézírata szárnyalta túl, mely a trafalgari ütközet eredeti tervezetét tartalmazza. Frank Sabin amerikai gyűjtő 3600 £on szerezte meg, de a közvélemény oly hangosan tiltakozott az ellen, hogy e fontos okmány külföldre kerüljön, hogy Sabin indítatva érezte magát a kéziratot az angol nemzetnek a vételár megtérítése mellett följánlani. Az áldozatot nemzete számára B. M. Woollan tőkepenzes hozta meg, a ki azonban kikötötte, hogy a kézirat csak halála után száll a nemzet tulajdonába. Jelenleg már a British Museum kincsei közt szerepel. A zeneszerzők közül az árakra nézve is Beethoven áll első helyen. Két tuzat leveleért 1907-ben Sothebynél 660 £ot (16.500 K) fizettek, míg 1876-ban egy levele 3 £ 10^{en} szerepelt Waller árjegyzé-

kében. Keresettek még Mendelssohn és Wagner levelei is; amazéi darabja 3—10 £on szerezhetők meg, emezéi átlagos ára 5 £, de a tartalmasabbak ez összeg tízszeresét is elérik, míg egy kompozíció-töredéke nemrég 100 £on cserélt gazdát. A színésznők közül Mrs Siddons leveleit becsülik a legtöbbre, egy-egy jobb levele 10—20 £on is elkél. Az angol festők közül Hogarthot említhetjük, a kinek egy levele 35 £on kelt el, míg Romney, Reynolds és Morland levelei 3—10 £ közt ingadoznak.

Befejezésül még néhány szót Amerikáról. Legjobb ára volna Button Gwinnets leveleinek, a kinek csupán 22 sajátkezű aláírását ismerik. Egy sajátkezű leveleért Broadley becslése szerint, könnyű szerrel lehetne 5000 £ot fizettetni. Ritkák Thomas Lynch jun. levelei is. Egyért legutóbb 1400 £ot (35.000 K) fizettek. Washington már szorgalmasabb levélíró volt; egy-egy autogramjának ára a legutolsó évtizedben 6 és 60 £ közt ingadozik. Franklin még ennél is olcsóbb. Szerző legutóbb Párisban 10 £on vette meg egyik érdekes levelét. William Blathwagnak (1649—1717) az amerikai gyarmatosításra vonatkozó levelezését 1910-ben a már említett Frank Sabin 8650 £on (216.250 K) váltotta magához. Hogy az autogramokkal való kereskedés mennyire jövedelmez, azt szerző több jegyzékkel bizonyítja, melyekben egyes darabok eredeti beszerzési árát állítja szembe eladási árúkkal. A legjobb üzletnek a következő tételek bizonyulnak: Mark Twain beszerzési ár 15 \$, eladási ár 150 \$; Cooper beszerzési ár 13 \$, eladási ár 85 \$; Irving beszerzési ár 120 \$, eladási ár 445 \$; Keats beszerzési ár 125 \$, eladási ár 2500 \$; Burns beszerzési ár 70 \$, eladási ár 165 \$; Byron beszerzési ár 40 \$, eladási ár 85 \$ stb.

A könyv fejtegetéseit számos kézírathasonmás és több érdekesebb okmány szószserinti közlése élénkíti. *Dr. Gulyás Pál.*